

Halál Csucsán – Paál Árpád nekrológja Octavian Gogáról ^[1]

Octavian Goga román költő 1938. május 7-én Csucsán bekövetkezett halála megdöbbentette a két világháború közötti romániai és romániai magyar közvéleményt. Az akkor született lapösszeállítások és megemlékező írások sorába illik Paál Árpád erdélyi magyar politikus és publicista ismereteim szerint publikálatlanul maradt nekrológja, amit az ország egykori vezetőjéről írt. Az itt közölt dokumentumban arról olvashatunk, hogy milyennek látta az erdélyi magyar nacionalista, antiszemita és a társadalomszervezést a keresztény hivatásrendiség alapján elképzelő Paál az erdélyi, de ugyanakkor nagyromán antiszemita nacionalistát, – valamint arról is, hogy milyen megfontolások szerint értékelte az erdélyi magyar politikus a nyíltan fasiszta költő „ajánlatát” a romániai magyarok integrációjára jobbnak, mint a demokratikus Román Nemzeti Párt egykori politikusainak elképzeléseit.

Bevezető

^[2]Octavian Goga

Forrás: Arhiva Radio România

„A pénteki nap folyamán több orvosi konzíliumot tartottak betegágyánál és szó volt arról is, hogy beszállítják a kolozsvári Charité-szanatóriumba.[1] Orvosai azonban nem merték vállalni a szállítással járó kockázatot. Az este és az éjszaka folyamán oxigén belélegzéseket alkalmaztak, a beteg azonban a körütekintő, gondos kezelés ellenére sem tért magához. Később újabb aggasztó tünetek léptek fel: az orvosok kezdődő tüdőgyulladást állapítottak meg, amely végzetes hatással volt a betegség további alakulására. Szombaton már nyilvánvaló lett, hogy a beteg menthetetlen. A Csucsán tartózkodó orvosprofesszorok, akik hősiességet folytattak, hogy a volt miniszterelnököt megmentésük az életnek, közölték Goga hozzátartozóival, hogy a tragikus vég minden percben bekövetkezhet. A déli órákban az érverés már kezdett kihagyni, két óra 6 perckor pedig beállott a halál.” – adott hírt a Brassói Lapok 1938. május 9-i számában Octavian Goga erdélyi román költő május 7-én bekövetkezett haláláról.[2]

A csucsai kastély – ma az Octavian Gogára emlékező múzeum épülete

Forrás: transilvaniaereporter.ro [4]

Két nappal később az újság már arról számolt be, hogy Gogát a nemzet halottjának nyilvánították. „A kolozsvári, csucsai és a környékbeli templomokban vasárnap gyászistentiszteleteket tartottak Goga Octavian költő-politikus, volt miniszterelnök halála alkalmából. Goga holttestét bebalzsamozták és koporsóba helyezték. A ravatalt a csucsai kastély előcsarnokában állították fel. Kedden reggel a kastélyban gyászistentiszteletet tartanak, mely után a koporsót különvonattal Bucureștibe[3] szállítják. A különvonaton utaznak Bucureștibe a család tagjai, valamint a volt miniszterelnök barátai. A különvonat, amely éjjel fél 12 órakor érkezik Bucureștibe, a kisebb állomásokon nem áll meg. Az északi pályaudvarról az elhunyt volt miniszterelnök lakására szállítják a koporsót és ott újabb gyászistentiszteletet tartanak. Innen az Ateneul Român[4] előcsarnokába szállítják a holttestet és újból felvatalozzák. A szerdai napon a költő-politikus tisztelői, barátai és ismerősei a koporsó elé járulnak. A temetés csütörtökön lesz. A volt miniszterelnököt ideiglenesen a Belu-temetőben[5] temetik el, ahonnan majd visszashallítják Csucsára és a felépítendő sírboltba helyezik örök nyugalomra. A gyászszertartást Balan mitropolita[6] celebrálja. Az elhunyt végrendeletéhez híven a temetésen nem hangzanak el beszédek. A családhoz egyébként a résztvétélvirok százai érkeztek eddig belföldről és külföldről. [7]

Paál Árpád 1925-ben Székelyudvarhelyen

Forrás: Paál Árpád Kézirathagyatéka, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely

Az országos hírnévnek és közmegbecsülésnek örvendő költőt és politikust a román és az erdélyi magyar lapok többsége hasonló hangvételű beszámolókkal búcsúztatta. Az ebből az alkalomból született beszámolókhöz viszonyítva is izgalmas Paál Árpád erdélyi magyar politikus és publicista jelenlegi ismereteim szerint meg nem jelent nekrológja, amelyet az alábbiakban közlök. Ebben ugyanis nemcsak arról olvashatunk, hogy milyennek látta az erdélyi magyar nacionalista, antiszemita és a társadalomszervezést a keresztény hivatásrendiség alapjain elképzelt Paál az erdélyi, de nagyromán antiszemita nacionalistát, hanem arról is, hogy milyen megfontolásokból kiindulva értékelte a nyíltan fasiszta költő „ajánlatát” a romániai magyarok integrációjára jobbnak, mint a demokratikus Román Nemzeti Párt egykori politikusainak és főként Luliu Maniu[8] elképzéseit.

De előbb nézzük, hol és miként érintkezett a két politikus élete, és ki is volt ez a két konok, a közügyekről idealistán, mondható lángoló lélekkel gondolkodó személyiség!

Párhuzamok Erdély két kiemelkedő szülöttje életében

Habár egy grafománnak nyugodtan nevezhető vidéki köztisztviselőt, majd befolyásos erdélyi magyar politikusát összevetni a mára a román nemzeti irodalmi kánon egyik leginkább kiemelkedő költőjével és egykori kormányfőjével, az alma esetének tűnhet a körtével, a két erdélyi személyiség élete – mint látni fogjuk – különösen hasonló ívet mutat, csak éppen az impériumváltást megelőző és az azt követő időszak környezete radikálisan más pályát tett lehetővé számukra. Habár értékvalasztásaik más kontextusban történtek, mégis rokoníthatók, hogy ne is említsük azokat a mozzanatokat, amikor útjuk néhány, a közösségeik sorsára rendkívül jelentős hatással bíró pillanatra kereszteződött. Fontos tehát kitérnünk a két életútra, hogy közelebb kerülhessünk annak megértéséhez, mi indíthatta Paált arra, hogy szimpátiával tekintsen Gogára.

Octavian Goga

Forrás: adevarul.ro [6]

Goga a Szeben megyei Resináron (Rășinari) született 1881. április elsején, mintegy százötven kilométerre Paál szülővárosától, Brassótól, ahol a későbbi publicista nagyjából fél évvel korábban, 1880. október 16-án látta meg a napvilágot. A Goga és a Paál család is középosztálybelinek számított a korszakban: *Paál Géza* tanáremberként kereste a kenyerét, *Iosif Goga* pedig a község görögkeleti (ortodox) lelkesze volt. Az utóbbi ugyanakkor tevékenyen politizált az erdélyi Román Nemzeti Párt soraiban, és a fiatal Octavian valószínűleg már családi szocializációjával együtt magával hozta az erdélyi románság nemzeti ügye iránti elköteleződését.

Az élénk szellemével és irodalmi affinitásával korán kitűnő Goga a középiskolát nagyobbreszt a nagyszebeni magyar tannyelvű gimnáziumban végezte, az utolsó évben azonban átiratkozott a brassói román tannyelvű gimnáziumba. Paál szülővárosában kezdte meg középiskolai tanulmányait, majd Kolozsváron folytatta, végül a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumban érettségizett. A kortársai közül szintén kitűnő Paál érdeklődése a jogtudományok felé irányult, 1898-ban a kecskeméti jogakadémiára ment tanulni, ezt követően szerezte meg Kolozsváron az állam- és jogtudományi doktori címet. Gogát továbbra is az irodalom vonzotta, így 1900-ban a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára iratkozott be. 1905-ben az ASTRA[9] erdélyi román kulturális és irodalmi egyesület ösztöndíjasaként Berlinben tanult, majd tanulmányait megszakítva tért vissza Nagyszebenbe, ahol 1906–1909 között az ASTRA irodalmi titkáráként szolgált az erdélyi románok művelődésének ügyét. 1907-től a szervezet hetilapjaként megjelenő *Țara Noastră*t szerkesztette. Paál is a nemzeti közössége szolgálatának útjára lépett, azonban az akkor még többséginek számító magyar nemzet fiaként számára nem a „civil szférában”, hanem a közigazgatásban nyílt erre alkalom. Miután már Kecskeméten belekóstolt az újságírásba a *Kecskeméti Lapok* helyettes szerkesztőjeként, hazatért Székelyudvarhelyre. Kezdetben árvaszéki ülnök volt Udvarhely vármegyében, majd 1908-tól tíz éven át megyei főjegyző.

Goga még egyetemi hallgató korában, 1902-ben indította az erdélyi román ifjúság körében jelentős hatású *Luceafărul* (Hajnalcsillag) című folyóiratát Budapesten, amelyet később Nagyszebenben adott ki. Több verseskötete is megjelent. Költeményeiben az erdélyi román faluról írt szívesen. *„Egymásután jelennek meg népies tárgyú versei, amelyekkel új hangot üt meg a román költészetben. Közvetlenség, nemes lírai hűv, tökéletes formaművészet jellemzi ezeket a verseket, s ma már méltán tekinthetők a román irodalom időálló remekeinek. Költészetébe, a politikai harcok lázának emelkedésével, bevonul a nemzeti elem is, s ekkor születnek meg a »Kaszások«, az »Olt« és »Nálunk a fenyők« című versei, amiknek hatását csak Petőfi forradalmi költeményeinek hullámverésével lehet összehasonlítani. Több költeményét megzenésítik, s Goga »a nemzeti bánat költője« lesz, akit úgy Erdélyben, mint az anyaországban a nemzeti géniusz hordozójaként ünnepelnek. A bucurești Akadémia tagjává választja, a hazafias egyesületek képviselőinek első útja pedig hozzá vezet, ha néha átutaznak Erdélybe.»* – írta költészetéről és annak hatásairól halálát követően a *Brassói Lapok*. [10]

Politikai pályafutását a Román Nemzeti Pártban kezdte, és egyáltalán nem ózdkodott a viharos belharcoktól, valamint a sarkos álláspontok képviselététől. Az „ifjú titán” egy másik erdélyi román fiatal, de sokra hivatottnak tűnő politikus, az ugyancsak nemzeti-párti *Alexandru Vaida-Voevod*[11] azzal vádolta meg, hogy a *Kristóffy József*, akkori magyar belügyminiszter[12] körül szerveződő Haladó Párt képviselőjelöltje szeretett volna lenni, amit aztán éles viták, majd látványos egymás nyakába borulás követett a nemzeti-pártiak között (kibékülő lakomát tartottak). 1910-ben az Arad megyei Kisjenőn képviselői helyért indult a Román Nemzeti Párt színeiben, azonban nem sikerült mandátumot szereznie. Goga vehemensen ellenezte az erdélyi román politikusok és a Nemzeti Munkapártot megalapító *Tisza István* által ugyanekkor kezdeményezett megegyezési tárgyalásokat. Az erdélyi román politikusokat megosztó kérdés heves sajtópolémia torkollott, amelyben Goga is részt vett. A viták során született cikkei egyikéért sajtóvétség miatt egy hónapra a szegedi börtönbe zárták.[13] Ebben az időszakban a magyar irodalom jellegéről folytatott vita és az erdélyi román–magyar kérdés okán hamar elmérgesedő baráti kapcsolatot tartott fenn többek között *Ady Endrével*, *Jászi Oszkárral* és a *Nyugat*, valamint a Galilei-kör tagjaival.[14]

Ady Endre Boncza Bertával

Forrás: <https://www.pinterest.com/pin/4996249559113943/> [8]

Mindkét személyiség életében az első világháború kitörését követően állt be gyökeres változás. Goga azon kevesek közé tartozott az erdélyi románság vezetői közül, akik az akkori Romániába költöztek, és ott az antant oldalán való háborús részvétel mellett agitáltak (hasonlóan tett *Vasile Lucaciu*[15] memorandista erdélyi román politikus is). 1916-ban személyesen is részt vett a román hadsereg vereségével záródó turtucaiai harcokban a német és a bolgár erők ellen. Az 1918-as bukaresti békét követően kénytelen volt Romániából Párizsba menekülni, ahol a román egyesülés gondolatának szerzett híveket.

Paált az 1916-os román betörés idején szintén nemzeti közössége érdekeinek képviselője mozgatta. Az Udvarhely vármegyei adminisztráció egyik vezetőjeként rá hárult a feladat, hogy a betörés miatt kiűrt, majd Szolnokon elszállásolt lakosság ellátását megszervezze. Ennek minden jel szerint fényesen eleget is tett, és emiatt népszerűsége a helyiek körében érezhetően megnőtt. A kezdetben munkapárti, majd polgári radikális Paált 1918 őszén *Válenstik Ferenc*, Udvarhely vármegyei főispán és kormánybiztos (az utóbbi tisztségéből adódó hatalmával élve) helyettes alispánnak nevezte ki. 1918. november 2-tól a helyi Székely Nemzeti Tanács elnöki tisztségét is betöltötte. Ebben a minőségében fogadta 1918. december elején a várost megszálló román hadsereg vezetőit, akikkel a belgrádi konvenció alapján állva a magyar polgári és a román katonai hatalom viszonyát szabályozó egyezséget kötött. Miután azonban feleskette a magyar tisztviselőket a Magyar Népköztársaságra, házi őrizetbe helyezték, majd pedig internálták. A fogsága idején független Székely Köztársaságot álmódó Paált 1919. áprilisban katonai bíróság elé állították, végül azonban felmentették (többek között hazaárulással vádolták meg). Később kényszerlakhelyre kötelezték, majd újra bíróság elé állították. Közben *Szellemi Front* néven magyar tisztviselői ellenállási mozgalmat szervezett, amellyel azt kívánta megakadályozni, hogy a magyar tisztviselők idő előtt letegyék az esküt *I. Ferdinánd* királyra[16] és a román államra.[17] Paál a trianoni békeszerződést és annak novemberi magyar ratifikációját követően már az erdélyi magyarság megszervezése és romániai politikai integrációja egyik első hirdetőjeként lépett fel.

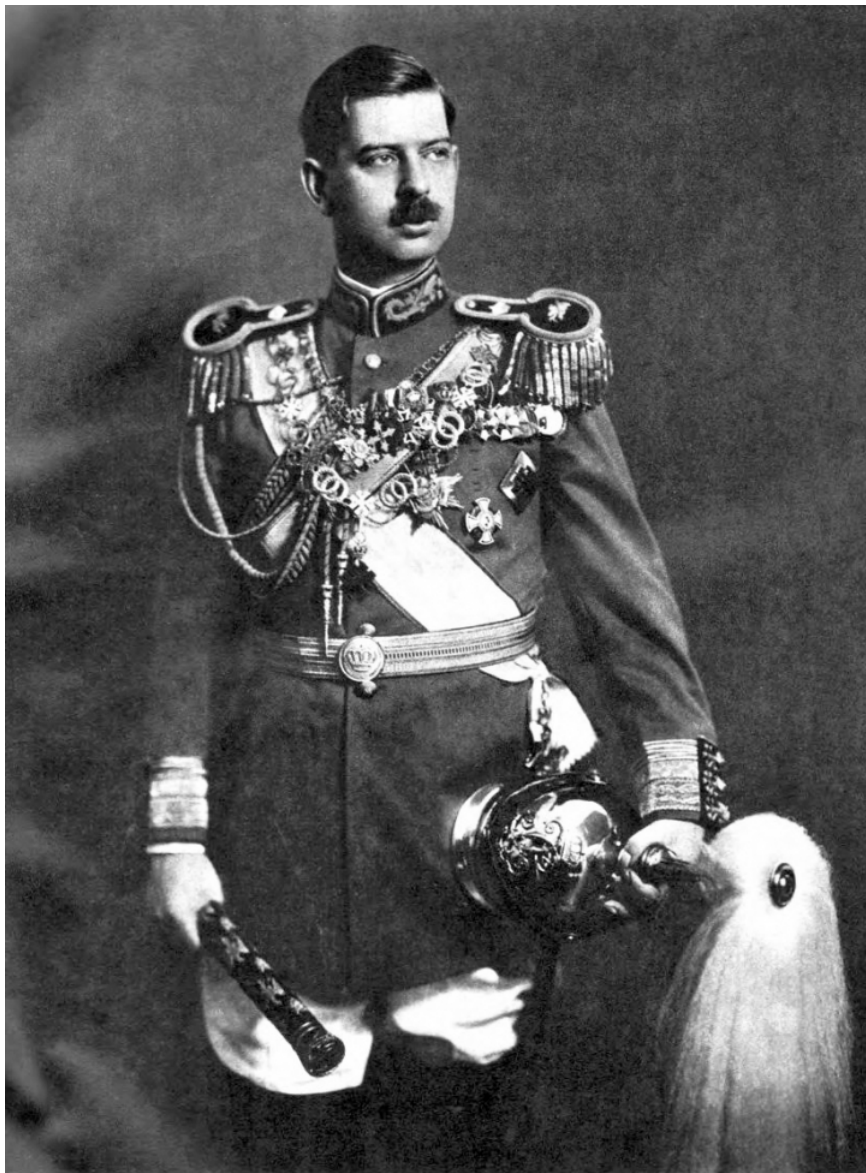
Goga 1920-ban otthagya a Luliu Maniu vezetésével működő erdélyi Román Nemzeti Pártot, és *Alexandru Averescu* Néppártjába lépett be – az erdélyi románok integrációjának a mikéntjére vonatkozó szemléleti különbségről lesz még szó az itt közölt forrás kapcsán. Már ekkor szerepet vállalt a Néppárt kormányában, a kultuszminiszteri tárcát kapta meg. Ebben a minőségében megértőnek mutatkozott a kisebbségekkel szemben, amit az erdélyi magyarság vezetői jó néven vettek. A közeledés 1923-ban hozott eredményt, amikor Goga csatlakozott az ellenzékben lévő Néppárt tagjához, *Constantin Bucsan*hoz, és tárgyalásokba kezdett az 1922 decemberében megalakult Országos Magyar Párt (OMP) politikusaival. A beavatott magyarpártiak végül Csucsán Goga egykori barátja, Ady Endre feleségétől megvásárolt kastélyban írták alá a „paktumot” október 23-án. Az akkor még nem nyilvános eseményen az OMP soraiban tevékenykedő Paál is részt vett.[18] Paál az impériumváltást követően a közírói és a politikai pályán mozgott: egyrészt a *Keleti Újság*, a *Napkelet* és az *Újság* lapokat szerkesztette (utóbbinak főszerkesztője volt), másrészt pedig a kisebbségi jogok demokratikus alapon álló harcosaként az OMP-ben politizált.

Ady Endre és Boncza Berta a kastély előterében

Forrás: Csinszka, a halandó múzsa nevű Facebook-oldal

Amikor 1926-ban Goga belügyminisztere lett az újra kormányra hívott Néppártnak, az OMP választási szövetségre lépett az időközben felmondott csucsai paktum alapján a párttal. Az azévi választásokon ennek köszönhetően 14 képviselői és 12 szenátori helyet nyert el az erdélyi magyar érdekképviseleti szervezet. Az 1926-ban megválasztott parlament azonban csak egy évig működött, 1927-ben új választásokat írtak ki. Ezt a nemzeti liberálisok szervezték meg, és az OMP csak kilenc képviselőt és egyetlen szenátort tudott a parlamentbe bejuttatni – köztük Paált, akit Szatmár megye képviselőjének választottak meg. Ez is azt szemlélteti, hogy Goga a nemzeti liberálisokkal szemben valóban törekedett arra, hogy a magyar politikusokkal megegyezésre jusson és a valós súlyuknak megfelelően kezelje őket. A harmincas években mindkét személyiség antiszemita nézeteket kezdett vallani, és egyben a német–olasz orientáció hívévé vált. Paál 1932-től a náci Németországgal szimpatizáló nagyváradi *Erdélyi*, majd *Magyar Lapok* főszerkesztőjeként működött. Gogától már korábban sem voltak idegenek az antiszemitizmusra utaló meglátások: már a nyugatosokkal folytatott vitájában is a folyóirat által képviselt irodalmi irányzat „*zsidó jellegét*” kifogásolta. A húszas években politikai állásfoglalásai alapján még – Paálhoz hasonlóan – a parlamentáris demokrácia hívének számító Goga 1931-ben nemzeti agrárpártot alapított, amelyik 1935-ben egyesült *Alexandru C. Cuza*[19] antiszemita ligájával: így jött létre a szélsőjobbaldali és antiszemita Goga–Cuza-féle Nemzeti Keresztény Párt. Gogát és pártját az autoriter hajlamú *II. Károly király*[20] 1937 decembere végén hívta kormányra. A „költőpolitikus” (aki kapcsolatban állt a romániai magyar és német pártokkal és hajlandónak mutatkozott gesztusokat tenni feléjük) miniszterelnöksége azonban csak negyvennégy napig tartott, a király ugyanis 1938 februárjában diktatúrát vezetett be az országban, betiltva a pártokat.

II. Károly 1938-ban

Az érlelmeszedésével tisztában lévő Goga ezt követően több személyes és egészségügyi jellegű külföldi úton is részt vett (többek között Budapesten is járt), valamint előadott a Román Akadémián az Anchlussról. A költő barátai körében időzött május 5-én Csucsán, amikor agyérkatasztrófa érte. Ezt kétnapos haldoklás követte, és végül 7-én, szombat délután meghalt. Az itt közölt nekrológot jegyző Paál még megérte a második bécsi döntést, ezt követően pedig 1942-ig az Erdélyi Párt színeiben behívott képviselő volt a magyar országgyűlésben. A politikus hosszas betegeskedés után kapott szívinfarkust és halt meg 1944. szeptember 14-én Nagyváradon.

A nekrológról

Az itt közölt forrást Paál 1938. május 8-án jegyezte, és annak ellenére, hogy néhány szófordulata, illetve meglátásainak egy része felismerhető a május 10-én a *Magyar Lapok*ban megjelent beszámolóban, amelyet Goga életéről és haláláról készítettek az újságnál,^[21] ebben a formában való megjelentetéséről nincs tudomásom.

A szövegből hangsúlyosan kitűnik, hogy Paál szimpátiával viseltetik Goga irányába – ami nem csoda, hiszen a német–olasz orientáció vagy a zsidóság kérdésekben nagyjából ugyanazt gondolták, habár Goga kétségkívül radikálisabb állásponton volt az utóbbival kapcsolatban.^[22] Paál így Goga legnagyobb tettének azt látta, hogy Romániát kimozdította az „ortodox” franciabarátságához való ragaszkodásából, és a náci Németország, valamint a fasiszta Olaszország szövetsége felé kormányozta. A polgári radikális korszakkal szintén „büszkélkedhet” Paál szimpátiáját erősíthette az is, hogy Gogának a polgári radikálisokhoz való közeledésével magyarozta a *Domnul Notar* című színművének a falusi magyar jegyző ellen irányuló élet, és nem a költő nyilvánvaló nemzeti meghatározottságával. Belpolitikai szempontból pedig a hivatásrendi keresztényszocialista Paál ugyancsak közel érezhette magához Gogát, hiszen az – mint írta – a magyarságot nem egyéni, hanem kollektív jogok alapján integrálta volna a román államba (ráadásul a tömbmagyarságba való „infiltrációt” is elvetette)^[23] – szemben azzal, ahogyan Paál szerint Iuliu Maniu vagy Alexandru Vaida-Voevod gondolkodott erről a kérdésről. Paál meglátása szerint ugyanis az erdélyi specifikum feladását elvető Maniuvall és Vaidával szemben Goga „nagyromán” álláspontra helyezkedett, vagyis a különböző tartományok románjai teljes és visszavonhatatlan egybeolvadását szorgalmazta.

Röviden érdemes megvizsgálnunk az összehasonlítás érvényessége végett, hogy miben is állt e két erdélyi politikusnak – Maniunak és Vaidának – a kisebbségi kérdéshez való viszonyulása. Maniu egy bizonyos fokú helyi nemzetiségi autonómiát pártolt, de ugyanakkor tartott az ország lakosságának mintegy 28%-át kitevő kisebbségiek önszerveződésétől, esetleges összefogásától. Az erdélyi román politikus budapesti politikai szocializációja meghatározó mivoltát mutatta, hogy a két világháború között mindvégig az 1868-as szabadelvű álláspontot képviselte a kisebbségi kérdésben. Mindezek mellett a nemzeti pártiak (majd nemzeti parasztpártiak) politikájának fő mozgatórugója egyértelműen az erdélyi románok „helyzetbe hozatala” volt a többi Erdélyben élő néppel szemben. Felfogásuk szerint ugyanis a tartomány román többségének az elmaradottságát a több évszázados idegen (magyar) uralom okozta, és ezt kívánták „orvosolni”.^[24] Hasonló álláspontot képviselt Vaida-Voevod is, aki szintén az erdélyi román specifikum feloldódása és a regátiak „beözönlése” ellen foglalt állást. Vaida-Voevod a magyarokhoz való viszonyulásában a pályája cikkcakkos ívéhez hasonlóan változó álláspontokat képviselt. Így jól megfér a fejében egyrészt az, hogy 1926-ban Averescu tábornokot „magyarbarátsága” miatt támadja, illetve egyetértőleg nyilatkozzon 1930-ban a kisebbségi nyelvek használatát megtiltó kolozsvári tartományi igazgatóval, majd mozgalmat indítson a „*numerus valahicus*” bevezetéséért (vagyis az oktatásban és ezt követően az egész társadalmi-gazdasági életben a románoknak biztosítandó 80%-os arány megszüntetéséért) – másrészt pedig, hogy a *Pesti Napló*nak 1932-ban a „magyar–román kérdés” megoldása mellett érveljen, hogy „végre jól és itthon érezzék magukat Romániában” az erdélyi magyarok.^[25]

Visszakanyarodva Paál soraihoz, érződik belőlük – és a végén tisztán ki is mondja –, hogy sajnálta Goga halálát, ugyanis benne látta az egyik olyan román politikusot, aki a magyarokat tárgyalópartnernek fogadta el, és értelmezése szerint jóindulattal viseltetett irántuk. Ennek az érdekességét az adja, hogy Paál értelmezése a magyar köztudatban élő Goga-képtől több ponton is eltér. Távol áll például attól, amilyenek Csoóri Sándor Markó Bélához írott 2002-es „levelében” Gogát mutatja: „A megértő barátból hódító ellenfél lett, a román szegények és hazafiak költőjéből elvakult, magyarelles miniszter, aki valószínű, hogy nemcsak azért vette meg Ady özvegyétől a kastélyt, mert tetszett neki, és mert volt hozzá elég pénze, hanem azért is, mert a megvételen a nagy történelmi szimbólumot érte meg: az Ady fölötti és a magyarság fölötti győzelem jelképét.”^[26]

Megjegyzendő az is, hogy Paál Goga-képe összhangban lévőknek mutatkozik azzal, amilyenek Gogát a brit hírszerzés a költőt saját elmondása alapján 1918-ban leírta. A *Jeszzenszky Géza* által közzé tett feljegyzésben a következőképpen foglalták össze a költő akkori, magyarokkal kapcsolatos nézeteit: „Goga úr nyomtatékosan hangoztatta, hogy az egyesített Nagy-Romániában, amely az ő álma, a legteljesebb demokratikus intézményeknek kell uralkodniuk. Arra a kérdésre, hogy milyen lesz az egyesített Románia kormányának viszonya a nemzetiségekhez Erdélyben és máshol, szenvedélyesen és nyomtatékkal úgy válaszolt, hogy ezt a

kijelentését nem sokkal később nyilvánosan is meg akarja ismételni: a legteljesebb kulturális, vallási és társadalmi autonómiát fogják garantálni a többi nemzetiségnek, a székely megyék esetében közigazgatási autonómiát is. Ő erősen ellenezné – s úgy gondolja, nemzetének egész közvéleménye mögötte áll e tekintetben –, ha a románok megpróbálnák, hogy az Erdélyben élő magyarokra vagy németekre ráerőszakolják mindazokat a bénító megkötöttségeket, amelyeket mindeddig a magyar kormány alkalmazott a románokkal szemben.^[12] Azon túlmenően, hogy – mint utólag tudjuk – a költő által akkor vallott, meglehetősen megengedő, az erdélyi magyar kisebbséghez pozitívan viszonyuló román álláspont korántsem vált a két világháború közötti időszak Romániája jellemzőjévé, ebből is olybá tűnik, hogy a Paál által 1938-ban méltányolt, a román államon belüli széles kisebbségi jogok megadásával kapcsolatos álláspontját Goga már 1918-ban is képviselte.

Dokumentum:

1.

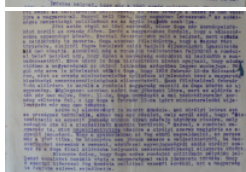
Goga Octavián hagyatéka

[11]

[12]

[13]

[Tovább a galéria oldalára](#) ^[14]
Hely nélkül [Nagyvárad?], 1938. május 8.

Meghalt az erdélyi románok legnagyobb költőpolitikusa, vagy politikus költője: Goga Oktavián. Szombaton este fejeződött be az élete 57 éves korában, de mégis váratlanul. Még egy héttel előbb frissességgel mozgott a bukaresti fórumokon, úgy az ottani tudományos akadémia,^[28] mint az újságírói mesterség avatótjait között, még inkább az ország politikájának készítői között. Mert hiszen Romániában jelenleg hivatalból ugyan tiltva van a politika, de a kormányhivatalokon belül, éppen a hivatalok legfőbb vezetői között a magasabbrendű politizálás: az országirányítás legfőbb gondja csak megtartotta a maga nagy élenkségét. Sőt, talán ma élenebb, mint valaha, mert a pártvetelkedések helyett a világhelyzet viharos hullámvásárai, vagy némán is beszédes óriási feszültségei lüktetnek ennek az országpolitikának romániai vezetőiben.

Goga Oktavián pedig e vezetők közé tartozott. Azt is lehet mondani, hogy e vezetők között neki volt a közép-európai viszonyokba, azok mély áramlataiba nemcsak legszélesebb körű, de egyúttal legmélyebb belátni tudása. Amellett neki is volt legtöbb lendülete és szárnyalni tudása, hogy ami közép-európai feszültséget Romániával vonatkozásban állónak látott és érzett, abban az ellentétek átívelését megtalálja. Ez az átívelő képessége hozta őt az 1938-iki újesztendő első napjain a kormányelnökségre. A király az ő útján kívánt tájékozódni az európai külpolitika új fordulataiban. Goga jövetele előtt Tătărescu kormánya^[29] még csak tapogatózott abban az irányban, hogy a német és olasz hatalmak felé is hogyan lehessen közeledést keresni; egyúttal azonban határozottan megmaradt Románia hagyományos francia külpolitikája vonalán. A franciák újkeletű oroszirányú külpolitikáját ugyan már Tătărescu is nyugtalanul nézte, de feltűnő ellenhúzást nem tett ellene. Goga kormányra hívása lett aztán a feltűnő ellenhúzás.

Az ő közismert német és olasz rokonszenvét a világsajtó már ki is élezte, hogy ezzel üssön a Goga közismert antiszemitizmusán. De az ellenséges lármaverés csak elősegítette azt, hogy a francia és angol nagyhatalmak Románia külpolitikájának elforduló irányát annál erősebb eshetőségek lássák. Az ilyen fölzugult állapotban Goga kormányának hatheti működése is elég volt arra, hogy Románia új külpolitikai irányt tudjon formulázni. Ezt az új formulát Gogák dolgozták ki, s így hangzik: „*Megtartani a régi barátokat és újakat szerezni.*” Gogát ugyan negyven nap után a saját legszemélyesebb kormányával váltotta föl a király,^[30] de ez az új külpolitikai formula megmaradt, sőt azt a nyugati nagy-antant-hatalmak is most készséggel tudomásul vették, csak éppen Goga, a mumus ne legyen többé kormányon. A régi külpolitikai irány helyett az új barátokat is kereső új külpolitikai irány, annak negyven nap alatt a régi barátokkal is elfogadhatása: íme a Goga-kormány rövid uralmának messzi hosszú időkre szóló teljesítménye.

Nagy rövidlátás volna tehát, ha Gogát a magyarországi sajtó legnagyobb részének az értékítélete szerint csak antiszemitizmusáról tartaná emlékebe a magyar közönség. Ő az utolsó parlamentáris kormányelnöke volt hazájának, s egyúttal az első olyan államférfia, aki Romániát a francia külpolitika iránti ortodoxiából fölszabadította. Lehet, hogy az egész élete következetességével, minden tevékenysége és megfontolása rendszerbe állításával, s így egy egész életen át tartó céltudatos folytonossággal dolgozott, míg ehhez az eredményhez eljutott. Ez a szívósság a költő eszményhűsége a politikusban. Azonban, mikor az alkotó tevékenység és hatalom magasságába emelkedett, akkor hat hét alatt tudott hazájának üdvös életfordulatot hozni. Ez már a képzeletgyorsan tenni tudó politikus a költőben. Így lehet Gogát politikus költőnek is, de költőpolitikuskának is egyforma indokoltsággal fölfogni.

Mindkét minőségben hozzáánk, magyarokhoz igen sok volt a vonatkozása. Mint költő, a maga irredenta verseivel, erős lobogású közírói munkásságával, aztán a „Domnu Notar” („Jegyző Úr”) című színművével sokat szagattott, tépett rajtunk, fájdalmas és szilaj szemrehányásokkal vágott a szemünkbe. Egyúttal pedig a háború előtti magyar radikális párttal^[31] is volt fegyverbarátsága, s e párt harci ideológiáját is fejlesztette. Kölcsönhatásban is lehetett a párttal, s általában a Magyarországnak az 1900–1910 év között mindjobban kifejlődő marxista és polgári radikális hangulatú köreivel, melyeknek az akkori magyar parlamentben nem is volt képviselőjük, hanem csak az akkori nemzeti pártokkal voltak rokonszenveik. Parlamenten kívüli szélsőbaloldaliak voltak.

A parlamenten belüli szélsőbaloldalt az akkori függetlenségi párt alkotta azzal az alapköveteléssel, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia két országa közösségét fel kell bontani. Ezzel szemben a parlamenten kívüli szélsőbaloldal semmi közjogi kérdést nem firtatott, hanem a gazdasági és társadalmi elégedetlenségek öntudatosításával, az osztályharcos indulatok fölélesztésével dolgozott. A népszerű nemzeti követelményekkel élesebben szembenállott, mint azok közjogi síkon álló ellenfelei, az osztrák–magyar közösség védői, az úgynevezett 67-es pártok. Sőt a magyar nemzeti követelményekkel szemben a parlamenten kívüli szélsőbaloldaliak egyenesen az uralkodóház környezetével is összekötöttségbe jutottak. Az 1905–1906. évi magyarországi politikai válság idején történt ez, mikor I. Ferenc József a maga legaulikusabb emberével, Fejérvári Géza báró altábornaggyal „Haladó Párt” címen ezekben a parlamenten kívüli szélsőjobboldaliakban akart új parlamenti többséghez tömeget szervezni.

Messzire vezetne, hogy az akkori magyarországi politikai válság részletes ismertetésébe mélyedjünk. Az adott pár mondatnyi ismertetés is arra való, hogy Gogának, a költőnek az akkori magyar nemzeti élettől való politikai távolságát feltűntesse. Goga ekkor ehhez a parlamenten kívüli szélsőbaloldalhoz állott közel. Ami lesújtó társadalmi megítélésben részesítette a „Domnu Notar” című színművében a magyar falusi jegyző alakját, az inkább a parlamenten kívüli szélsőbaloldaliak hangulatából való, mint a nemzetiségekből. A magyar falusi jegyző mindig jellemző alakja volt a magyar közéletnek, s tiszteltreméltó képessége volt úgy társadalomvezetésre, mint a közkötelességek teljesítésében való példaadásra. A magyar községek fejlődése igen nagy részben a magyar falusi jegyzők érdeme, s az ő tevékenységük folyton emelkedő színvonalra tette mind tartalmasabbá a faluk önkormányzatát. Az akkori magyar közéletnek ama bizonyos parlamenten kívüli szélsőbaloldala a faluba csak úgy tudhatott volna behatolni, ha a jegyzőt előbb letiporja. Tehát ennek a szélsőbaloldali irányzatnak állott az útjában a jegyző, s Goga is ennek az irányzatnak segített színművével.

Goga, a költő így volt a háború előtti időkben magyarellenes politikus. Még Ady Endrével való barátsága is inkább a magyar baloldali /a mai értelmű baloldali/ társadalmi és irodalmi összefüggésekből származott. De ez a barátság egyúttal hid is volt a magyar politikától a tiszta irodalmi rokonszenvek területére. És Goga a magyar irodalomnak, a művészi alkotások és rajongások emelkedettebb területének egyik legőszintébb művelője lett. Innen ered az a műfordítói munkássága, mellyel Petőfi verseit tolmácsolta magyar nyelven, majd Madáchnak „Az ember tragédiája” című nagy drámai költeményét is románra átültette.^[32] Ezekben a fordításokban két nyelv /a magyar és román/ művésze szólal meg, csak a költő dolgozik.

És jött a nagy változás a világháború után. A diadalmas Románia, a szétszedett Magyarország. A magyarság erdélyi tömegeit is Románia kapta a maga uralma alá. Goga ennek az így kiegészített Romániának az ünnepelt – politikusa. A költő háttérbe szorult, a politikus nagy elevensége jutott előtérbe. Erdély problémája tekintetében más volt az álláspontja és iránya, mint azoknak a többi román politikusoknak, akik az egykori Magyarországból jöttek át az új Romániába. Ezek bizonyos önállást és túlsúlyt akartak az erdélyi románoknak a kiegyezésűl Nagyromániában; Goga föltétlen beolvadást és egylélekke válást akart Erdély és a régi királyság között. Ennek a teljes összeolvadásnak egyik legfőbb előmozdítóját abban látta, ha az átszakadt magyarsággal őszinte kibékülés felé tereli az állapotokat.

Érdekes helyzet, hogy míg a régi román politikusok /Maniu Gyuláék, Vajda Sándorék/ a maguk erdélyiségével nem tudtak a magyarság felé közelítőbbek lenni, addig ebben a közeledésben a nagyromán politika erdélyi szószólójának kétségtelen sikerei voltak. De valahogy ebben a tekintetben az is volt a meghatározó, hogy Goga több megérzéssel, több gyöngédséggel, több résztvevő figyelemmel fordult a magyarság felé. Mikor 1920-ban Avarescu [1][33] néppártja jutott kormányra, s benne Goga kultuszminiszterként jött hatalomra, Erdély területén ő vezette a választásokat. Akkor még a békeszerződése nem volt készen, de Goga mégis felszólította a magyarságot, hogy Maniuek korábbi erdélyi uralma eltávolításában segítsen neki. Éppen a hatalomváltás keserves idői miatt a magyarságnak bizony nem volt kedves a Maniuek szerepeltetése, s Goga ezt az érzelmi ellentétet akarta a maga törekvéseire fölhasználni. A magyarság azonban akkor kitért a meghívás elől, mert még a politikai aktivitást a békeszerződés ratifikációja előtt magára nézve lehetőknek és erkölcsösnek nem tartotta. Goga barátságos gesztusa azonban emlékezetben maradt.

Később, a nemzetközi jog és közjog által véglegessé tett országállapotban így Goga lehetett az, aki a magyarsággal a politikai aktivitás tekintetében szinte alapvetően megegyezett. Ez a megegyezés az úgynevezett „Csucsai paktum”, mely 1923-ban jött létre, s mikor Goga az Avarescu [1] tábornagy néppártjával 1927-ben ismét uralomra került, akkor a paktumot is a magyarokkal megújította. Ezen az alapon került a magyarságnak első jelentősebb számú képviselője a román parlamentbe. A paktum egyéb részéből szinte semmi se valósult meg, csupán egy kissé szabadabb politikai és egyéb közéleti mozgáshoz jutott a magyarság, s iskolái valami államszféra is részesültek. Egyébként a paktum többi részének valóra váltását is lehetetlenné tette az Avarescu [1] -Goga-kormány egy év alatti megbukása, amit a politikai ellenfelek azzal a hangulatveréssel is siettetek, hogy „Goga eladta az országot a magyaroknak.”

Csak annyit emelek ki a paktumból, hogy abban a magyar egyházak és iskolák fennmaradására, s a magyar társadalmi és gazdasági intézményekre több jóindulatú intézkedés történt. Ha valóra válhatott volna, a magyarság népi fejlődésének és a magyar-román békének hathatós előmozdítója tudott volna lenni. A magyarság nemzeti színeinek és nyelvének használata is minden irányban biztosítva volt benne. Ami felfogással Goga a politikai mű létrehozatalában részt vett, arra nézve jellemző, hogy mit mondott pártja egyes olyan tagjainak, akik a székelyföldi megyékbe való erőteljesebb román behatolást kívántak. Goga erre a kívánatra azt mondotta: „Hagyjátok föl ezzel az infiltrációs politikával, az csak zavarja a békét és nem vezet jóra a magyarokkal. Hagyni kell őket, hogy magukban lehessenek.” Az egészséges nemzetiségi politikának ez az egyik legjobb szabálya.

Jött aztán végül az ideai esztendő, mikor Goga már kormányelnökként került az ország élére. Ismét a magyarokhoz fordult, hogy a választásokra egyezményt kössön. Ezúttal összetettebb volt a helyzet, mert azt a zsidókérdés is zavarta. Goga azonban fölajánlotta, hogy a Magyar Párt törzsszökös, elejtői fogva bennlévő zsidó tagjait állampolgári igazoltatás alá nem vonja. Azonkívül még a munkajog tekintetében fejlődött a romániai belső helyzet úgy, hogy éppen a magyarság sodródott ki leginkább a munkakeresetből. Erre nézve is Goga biztosítékot kívánt nyújtani, hogy minden vidéken a magyarságnak az ottani lakossága arányában legyen munkajoga. Végül még arra is kötelezettséget vállalt Goga, hogy 1938. február 13-án Kolozsváron mint az ország miniszterelnöke nyilvános kijelentést tesz a magyarság kisebbségi nemzetszemélyiségének elismeréséről. Ezek föltételével február 7-én aláírásra is került a romániai magyarság vezetői és Goga között az új egyezmény. Véglegesen azonban azért nem jöhetett létre, mert az aláírás után pár nap múlva, február 11-én, Goga kormányát a mai tekintélyuralmi kormány váltotta fel, s így Goga a február 13-ra ígért miniszterelnöki kijelentését már meg nem tehetette.

Azóta új alkotmányt is kapott Románia.[34] Ami királyi leirat ezt az országnak tudtul adja, abban van egy részlet, mely arról szól, hogy: „Biztosítottik az egyenlő jogosság minden olyan másfajú néptörzs részére, mely századok óta él a kiegyeztetett Románia területén.” Szóval, a romániai magyarság is, mint népkollektivitás részére a királyi szavak megigérik az egyenlő jogosságot. Hogy a gyakorlatban mi fog ebből megvalósulni, az persze még a jövő titka. De bizonyára nem járunk messze a valószínűsítéstől, ha összefüggést keresünk a nemzeti, néptörzsi egyenjogúságról szóló királyi szavak és a Goga által kilátásba helyezett nemzetszemélyiségi elismerés között.

Bizonyos dolog, hogy Goga egész romániai politikai pályáján jellemző vonalként húzódik végig a magyarsággal való jóakarati törődés. Hogy ő ezentúl hiányozni fog Románia politikai vezetői sorából, azt a magyarság őszinte szívvel sajnálhatja.

Az irat jelzete: Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, Paál Árpád Kézirathagyatéka, 46. – Eredeti, gépelte.

(Megjegyzés: az írás a Nemzeti összetartozás éve-projekt keretében készült.)

[1] A Charité magánszanatóriumot Kolozsváron Steiner Pál sebész-urologus alapította 1929-ben.

[2] Meghalt Goga Octavian. *Brassói Lapok*, 1938. május 9.

[3] Bukarest románul. A magyar földrajzi nevek román megfelelőjének használata 1933-tól vált kötelezővé Romániában. Ez természetesen vonatkozott azokra a regái városokra is, amelyeknek volt magyar neve. Ennek a betartatása azonban gyakran a helyi hatóságok engedékenységétől függött. Az idézett cikkben az erdélyi településneveket magyarul használta az összeállítást készítő újságíró.

[4] Az Ateneul Român Bukarest talán legismertebb koncertterme. A neoklasszicista épületet 1888-ban fejezték be.

[5] Az 1858-ban megnyitott bukaresti Bellu temetőbe hagyományosan a román nemzet nagyjait temetik.

[6] Nicolae Bălan (1882–1955) 1920-ban lett Erdély ortodox metropolitája. A korabeli újságcikkekben szereplő mitropolita szóhasználat a román eredetinek felel meg.

[7] A nemzet halottjaként temetik el Gogát. *Brassói Lapok*, 1938. május 11.

[8] Iuliu Maniu (1873–1953): erdélyi román politikus, az első világháborút követően Nagy-Románia létrehozásának egyik erdélyi kulcsszereplője. A két világháború között az ellenzéki Román Nemzeti Párt vezetője, majd annak a Ion Mihalache Parasztpártjával való 1926-os fúziója után a Nemzeti Parasztpárt elnöke. Rövidebb megszakításokkal 1928 és 1933 között Románia miniszterelnöke. A harmincas évek második felében II. Károly román király egyik legjelentősebb kritikusára, majd személyi diktatúrájának ellenzőjére. A második bécsi döntést ugyancsak ellenezte, később fontos szerepet játszott Románia 1944. augusztus 23-i fegyverfordulásában. A népszerű Nemzeti Parasztpárt elleni kommunista fellépések részeként Maniut 1947-ben letartóztatták és elítélték, 1953-as haláláig raboskodott a különböző romániai börtönökben.

[9] Az ASTRA (Asociația Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român – Erdélyi Román Irodalmi és Népművelődési Társaság) nevű egyesületet 1861-ben alapították. A társaság tanulmányok, kutatások támogatását, irodalmi tudományos és művészeti közlemények kiadását, községi könyvtárak és „népházak” létesítését tűzte ki célul. Tanulmányi ösztöndíjakat osztott, néprajzi, földművelési, kertészeti, ipari és művészeti kiállításokat rendezett, valamint ismeretterjesztő és gazdasági tevékenységet folytatott.

[10] Meghalt Goga Octavian. *Brassói Lapok*, 1938. május 9.

[11] Alexandru Vaida-Voevod (1872–1950): erdélyi román politikus, országgyűlési képviselő, Erdély Romániához csatlolásának egyik kulcsfigurája, a Román Királyság miniszterelnöke több ízben (1919–1920, 1932, 1933).

[12] Kristóffy József (1857–1928): szabadelvű párti politikus, a Fejérváry-kormány belügyminisztere.

[13] Erről bővebben lásd SZÁSZ ZOLTÁN: A Tisza-féle „paktumtárgyalások” feltételrendszere (1910–1914). *Történelmi Szemle*, 1984. 1–2. sz. 182–191.

[14] Ennek összefoglalását lásd VIGH EMESE: „S ha Erdélyt elveszik?” – Ady Endre a nagy háború éveiben. *Maszol*, 2019. december 1. <https://www.maszol.ro/index.php/kultura/1193539-s-ha-erdelyt-elveszik-ady-endre-a-nagy-haboru-eveiben> [15]

[15] Vasile Lucaciu (1852–1922): erdélyi román görögkatolikus pap, a Román Nemzeti Párt titkára, az 1892-es román memorandum egyik kezdeményezője, az erdélyi román Kormányzótanács (*Consiliul Dirigent*) tagja.

[16] Ferdinand Viktor Albert Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen (1865–1927): I. Ferdinánd néven román király. Nagybátyja, I. Károly román király (mivel egyetlen saját gyermeke meghalt) 1889-ben örökbe fogadta, így ő lett Románia trónörököse. 1914 és 1927 közötti királysága alatt Románia területe, lakossága és regionális jelentősége lényegesen megnőtt.

[17] Erről bővebben BÁRDI NÁNDOR: Impériumváltás Székelyudvarhelyen. *Aetas*, 1993. 3. sz. 76–120.

[18] A később csucsai paktum néven elhíresült egyezség nyolc fejezetből állt, és magába foglalta a legfontosabb magyar kéréseket: a választói névjegyzékek készítését, a magyar egyházak autonómiájának biztosítását, a kisebbségi iskolák nyilvánosságának jogának elismerését, a magyar társadalmi és jótékonyági egyesületek vagyonának visszaadását, az anyanyelvű közigazgatásban való használati jogának az elismerését és a magyar közalkalmazottak helyzetének rendezését. A kérések teljesítésére a Néppárt abban az esetben vállalkozott, ha kormányra kerül. Az OMP ugyanakkor vállalta a Néppárt támogatását a választásokon. A parlamenti együttműködésért cserében azonban a Néppárt azt is feltételül szabtta, hogy az OMP olvadjon be a Néppártba. Erre elvileg azért volt szükség, mert a regái választási törvény szerint a választásokon nem indulhatott nemzeti alapon szerveződő párt. Az egyezményt október 31-én ratifikálták Bukarestben. BÁRDI NÁNDOR: *Ottthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, Pro Print Kiadó, Csíkszereda, 2013, 123.

[19] Alexandru C. Cuza (1857–1947): a lași-i Egyetem professzora, antiszemita politikus.

[20] Hohenzollern-Sigmaringen Károly (1893–1953): II. Károly néven Románia királya 1930 és 1940 között. 1938-ban a román parlamentáris rendszert személyi, korporatista diktatúrával váltotta fel. A második világháború alatt a tengelyhatalmak és a Szovjetunió nyomására Románia kénytelen volt lemondani Észak-Erdélyről, Dobrudzsáról, Észak-Bukovináról és Besszarábiáról. Károly ezt követően lemondott trónjáról fia, Mihály javára, és külföldre távozott. Előbb Mexikóban, majd Portugáliában élt.

[21] Bucurestibe szállítják Goga Octavian holtestét. *Magyar Lapok*, 1938. május 10.

[22] Goga miniszterelnöksége idején fogadták el a romániai zsidók román állampolgárságának bizonyítására felszólító rendeletet, amelynek eredményeként mintegy 225 000 zsidótól vonták meg az állampolgárságot. Goga egyébként a zsidók Madagaszkárra való telepítésének támogatója volt. A kezdetben polgári radikális és demokrata Paál a harmincas évek második felére hivatásrendi keresztényszocialista nézeteket vallott. Politikai nézeteivel kapcsolatban lásd K. LÉNGYEL ZSOLT: Az elnapolt alternatíva. Paál Árpád és az erdélyi magyar autonómia 1919/1920. *Korunk*, 1991. 10. sz. 1265–1269.; HORVÁTH SZ. FERENC: *Útak, tévutak, zsákutcák. Paál Árpád két világháború közötti politikai nézeteiről*. In: ABLONCZY BALÁZS–FEDINEC CSILLA (szerk.): *Folyamatok a változásban. A hatalmváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2005, 117–160.

[23] Infiltratie (románul): beszivárgás.

[24] Erről bővebben lásd BÁRDI NÁNDOR–WÉBER PÉTER: Kisebbségben és többségben. Iuliu Maniu nézőpontjai. *Limes*, 1998. 4. sz. 243–256.

[25] Erről bővebben lásd L. BALOGH BÉNI: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés. In: HORVÁTH JENŐ–PRITZ PÁL (szerk.): *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga*. Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Bp., 2012, 60–80.

[26] CSOÓRI SÁNDOR: *Csucsá hanyatlása. Levélféle Markó Bélához*. Forrás: <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/CSOORI/csoori01215/csoori01237/csoori01237.html>

[27] JESZENSZKY GÉZA: A brit külügyminisztérium politikai hírszerző osztályának bizalmas feljegyzése két román vezetővel folytatott beszélgetésről. *ArchivNet*, 2018. 4. sz. <https://archivnet.hu/a-brit-kulugyminiszterium-politikai-hirszerzo-osztalyanak-bizalmas-feljegyzese-ket-roman-vezetovel> ^[17]

[28] Gogát 1920-ban választották a Román Akadémia tagjává.

[29] Gheorghe Tătărescu (1886–1957) nemzeti liberális politikus kormánya 1939. november 25. és 1940. július 4. között.

[30] II. Károly az úgynevezett királyi diktatúra időszakának első kormányát Miron Cristea pátriárka elnökletével 1938. február 10-én nevezte ki.

[31] Paál az Országos Polgári Radikális Pártra utal.

[32] EMERIC MADÁCH: Tragedia omului: poem dramatic (trad. de Octavian Goga). Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II., Buc., 1934.

[33] Helyesen: Aversescu.

[34] Paál Románia 1938-as, a királyi hatalmat a többi hatalmi ág rovására megerősítő alkotmányára utal. *Constituția României din 1938*. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.hlp_act_text?idt=9206 ^[18] (Utolsó letöltés ideje: 2020. 07. 13.)

Címkék:

[Erdély](#) ^[19]

[Románia](#) ^[20]

[Paál Árpád](#) ^[21]

[Octavian Goga](#) ^[22]

[nekrológ](#) ^[23]

[királyi diktatúra](#) ^[24]

[kollektív jogok](#) ^[25]

[nemzetiségi kérdés](#) ^[26]

Kiadás: 20. évfolyam (2020) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/halal-csucsan-paal-arpad-nekrologja-octavian-gogarol>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/halal-csucsan-paal-arpad-nekrologja-octavian-gogarol>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/3_octavian_goga.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/5_a_csucsai_kastely_-_ma_az_octavian_gogara_emlekezo_muzeum_epulete.jpg

[4] <http://transilvaniareporter.ro>

[5] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/7_paal_arpad_1925-ben_szekelyudvarhelyen.jpg

[6] <http://adevarul.ro>

[7] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/2_ady_endre_boncza_bertaval.jpg

[8] <https://www.pinterest.com/pin/4996249559113943/>

[9] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/6_ady_endre_es_boncza_berta_a_kastely_elotereben.jpg

[10] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/1_ii_karoly_1938-ban.jpg

[11] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/goga-octavian-hagyateka/img7917.jpg>

[12] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/goga-octavian-hagyateka/img7919.jpg>

[13] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/goga-octavian-hagyateka/img7921.jpg>

[14] <https://www.archivnet.hu/goga-octavian-hagyateka>

[15] <https://www.maszol.ro/index.php/kultura/119539-s-ha-erdelyt-elveszik-ady-endre-a-nagy-haboru-eveiben>

[16] <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/CSOOR/csoori01215/csoori01237/csoori01237.html>

[17] <https://archivnet.hu/a-brit-kulugyminiszterium-politikai-hirszerzo-osztalyanak-bizalmas-feljegyzese-ket-roman-vezetovel>

[18] http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.hlp_act_text?idt=9206

[19] <https://www.archivnet.hu/cimkek/erdely>

[20] <https://www.archivnet.hu/cimkek/romania>

[21] <https://www.archivnet.hu/cimkek/paal-arpad>

[22] <https://www.archivnet.hu/cimkek/octavian-goga>

[23] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nekrolog>

[24] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kiralyi-diktatura>

[25] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kollektiv-jogok>

[26] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nemzetisegi-kerdes>